

УДК 347.73:339.746

О.С. ШЕВЧИК, канд. юрид. наук, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ ЗА РЕЖИМУ ВАЛЮТНОЇ ПОЛІТИКИ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ

Ключові слова: валютна політика, режим валютного регулювання та валютного контролю, валютний контроль

Однією з функцій будь-якої держави є визначення цілей та завдань фінансової політики держави, що ґрунтується на грошово-кредитну політику держави на конкретний проміжок часу її існування. Невід'ємною частиною грошово-кредитної політики виступає валютна політика, що реалізується шляхом проведення валютного регулювання та подальшого застосування валютного контролю. Валютна політика, виступаючи складовою частиною грошово-кредитної політики держави направлена на стабілізацію валютно-фінансового становища країни, підтримку на високому рівні її платоспроможності та кредитоспроможності, забезпечення надходження валюти з-за кордону за зовнішньоекономічними операціями та протидії при цьому витоку капіталу за кордон, залучення іноземного капіталу, укріплення національної грошової одиниці, тощо. Проведення валютної політики полягає в здійсненні органами державної влади та центральними банками у сфері валютних відносин комплексу заходів (економічних, політичних, правових, організаційних тощо), які провадяться у відповідності з тактичними та стратегічними цілями економічної політики країни [1, с.117].

Відомо, що валютна політика складається з політики валютного курсу, управління офіційними резервами, валютного регулювання, міжнародного валютного співробітництва та

участі у міжнародних валютно-фінансових організаціях. Юридичним опосередкуванням реалізації валютної політики виступають валютне регулювання та валютний контроль, що забезпечують виконання завдань, які в цілому ставляться перед валютною політикою держави як одного з найважливіших напрямків діяльності держави [2, с.15].

Слід зазначити що дослідження валютної політики держави як суспільного явища, її цілей, мети, форм виступало предметом наукових досліджень таких вчених-економістів, як: Н. Гузенко [3], А. Качалич [4], А. Худанова [5] та ін. Це і не дивно, оскільки сама по собі валютна політика є, перш за все, потужним економічним важелем, оскільки її цілі спрямовані на вирішення економічних завдань.

Разом із тим, валютна політика є і суспільним явищем, яке ґрунтується не лише на підвалинах економіки, а й виражає політику держави в цілому та отримує матеріальне оформлення у нормах права. Однак дослідження особливостей саме валютного контролю за різних режимів валютної політики фактично залишилися поза увагою вчених-правників. Новизна роботи полягає в самому фактові комплексного наукового дослідження режимів валютної політики, в свою чергу, через призму аналізу дослідження кожного зі структурних елементів валютного контролю, дозволило надати авторське виокремлення специфічних рис валютного контролю за режиму валютної політики валютного регулювання та валютного контролю.

Валютна політика виражає собою зв'язок економіки, політики та права як ланки взаємопов'язаних соціальних процесів і що має вираз в нормах валютного права [6]. Крім того, валютна політика держави обумовлена наявністю у даного виду державної діяльності загальної мети, що безумовно, передбачає погодження та поєднання засобів державного регулювання валютних операцій, як тих що здійснюються на території держави, так і валютних операцій, пов'язаних з зовнішньоекономічною діяльністю [7]. Це, в свою чергу, не лише зумовлює необхідність дослідження валютної політики як економічної інституції,

але і зумовлює необхідність аналізу правових засад її здійснення.

Слід зазначити, що сам термін «валютна політика» на законодавчому рівні не визначено, в той час як в літературі можемо зустріти різні трактовки даного терміну. Не піддаючись детальному дослідженню терміну «валютна політика», зупинимось на більш-менш загальноприйнятій серед юристів-науковців визначенні, відповідно до якого валютна політика являє собою складову частину внутрішньої та зовнішньої політичної діяльності держави, направленої на валютне забезпечення соціально-економічного розвитку країни і підтримку її сталого міжнародного валютно-фінансового положення [6, с.94].

Валютна політика зумовлює проведення економічних і правових реформ, реалізація яких тісно пов'язана з правотворчою функцією представницьких та виконавчих органів державної влади. Вона реалізується шляхом здійснення валютного регулювання та валютного контролю як його складової, у зв'язку з чим валютне регулювання та валютний контроль безпосередньо опосередковано валютною політикою, що провадиться державою. Будучи юридичною формою опосередкування реалізації валютної політики держави валютний контроль є складним явищем, що відокремлюється великим різноманіттям форм свого виразу, а також великою кількістю засобів, форм та методів його реалізації. При цьому слід зазначити, що самі засоби, форми й методи, що застосовуються при проведенні валютного контролю, перш за все, продиктовані курсом валютної політики, який було обрано державою на конкретному періоді її розвитку.

Потрібно наголосити, що саме впроваджуючи до виконання той чи інший режим валютної політики, державою реалізуються головні завдання та напрямки розвитку валютного регулювання та валютного контролю. Так, у залежності від етапу свого економічного розвитку, всі країни світового співтовариства застосовують один з можливих режимів валютного регулювання, в основі якого лежить відповідна валютна політика. При цьому, обрання того-чи іншого режиму валютної

політики обумовлює режим конвертованості національної валюти та введення чи послаблення валютних обмежень. Ми вважаємо логічним виділяти три типи валютних режимів, що запроваджуються державою для проведення валютної політики: валютної монополії держави, коли національна грошова одиниця є замкнутою валютою, застосування режиму валютного регулювання та валютного контролю, коли вводиться система валютних обмежень й національна грошова одиниця має тенденцію до виходу на світовий валютний ринок та стає частково конвертованою, та режим вільного обігу валютних цінностей, при якому можлива відсутність валютних обмежень а грошова одиниця має вільний обіг на світовому валютному ринку [8, с.8].

Валютний контроль здійснюється з метою реалізації державної валютної політики. Відтак, враховуючи тематику даного дослідження, вважаємо за доцільне проаналізувати можливі режими валютної політики з метою виділення не лише специфічних рис валютної політики для кожного з обраних режимів, а й шляхом дослідження оформлення у відповідних нормативно-правових актах валютно-правових норм виділити специфічні риси валютного контролю, які він отримує при проведенні того чи іншого режиму валютної політики.

Режим валютного регулювання та валютного контролю, як напрям валютної політики, є притаманним для держав з перехідною та ринковою економікою. Режим валютного регулювання при здійсненні валютної політики в сучасних умовах застосовують наприклад, Білорусія, Азербайджан, Казахстан, Туркменістан, Україна тощо.

На наш погляд, набуття Україною незалежності стало початком нового витку розвитку суспільних відносин у сфері обігу валютних цінностей, що зумовило потребу трансформації механізмів валютного контролю. З 90-х років минулого століття валютна політика України направлена на управління валютними відносинами шляхом запровадження режиму валютного регулювання, підґрунтям якого стало створення власного національного законодавства в сфері валютного регулю-

вання і контролю. Для незалежної держави України основи валютного регулювання та валютного контролю були закладені з прийняттям у лютому 1993 року Декрету, яким встановлювався режим здійснення валютних операцій на території України. Крім того, цей документ містить загальні принципи валютного регулювання, повноваження державних органів і функції банків та інших кредитно-фінансових установ України у регулюванні валютних операцій, права та обов'язки суб'єктів валютних відносин, порядок здійснення валютного контролю, відповідальність за порушення валютного законодавства. При цьому не стільки регламентуються самі по собі валютні операції, їх внутрішній зміст, скільки відображаються питання їх державного регулювання, яке обумовлюється, в остаточному підсумку, вимогою статті 99 Конституції України про необхідність забезпечення стабільності грошової одиниці.

Не вдаючись до детального аналізу нормативно-правових актів, якими визначаються правові засади валютного регулювання в Україні, зазначимо, що їх можна поділити на декілька груп. Серед них можна назвати нормативні акти, що містять загальні питання валютного регулювання, порядок встановлення курсу національної валюти України до іноземних валют, порядок проведення операцій з іноземною валютою; порядок використання іноземної валюти як засобу платежу на території України, порядок проведення операцій з готівковою іноземною валютою, питання валютних операцій іноземних інвесторів на території України; питання кредитування в іноземній валюті, порядок використання іноземної валюти фізичними особами. Крім зазначених вище, до сфери валютного регулювання належать питання щодо розрахунків за експортно-імпортними операціями, діяльності пунктів обміну іноземної валюти, правового статусу валютних і майнових цінностей юридичних осіб України за кордоном, організації бухгалтерського обліку та звітності по валютних операціях.

В Україні основи валютної політики і валютно-правового регулювання визначаються

Верховною Радою, Президентом та Кабінетом Міністрів України як вищими органами державної влади, які мають загальну компетенцію і приймають акти, що регламентують основоположні відносини у цій сфері, а спеціальним органом управління у банківській в цілому і, зокрема, валютній сферах є Національний банк України. Валютна політика держави за режиму валютного регулювання здійснюється переважно шляхом запровадження ринкових (економічних) й адміністративних методів, серед яких логічно виділити прямі методи, що полягають в управлінні валютними відносинами шляхом видачі нормативно-правових актів і здійснення розпорядничьких дій органами виконавчої влади, та непрямі – коли використовуються економічні, зокрема, кредитно-фінансові, важелі впливу на поведінку суб'єктів валютного ринку. Серед адміністративних методів управління валютними правовідносинами, що застосовуються державою за режиму валютного регулювання, слід виокремити:

- метод встановлення порядку здійснення валютних операцій та правил обігу валютних цінностей;

- метод введення валютних обмежень на окремі валютні операції;

- контроль за дотриманням валютного законодавства [9, с.28].

Встановлюючи порядок здійснення валютних операцій та правил обігу валютних цінностей, держава адміністративним шляхом здійснює вплив на поведінку учасників ринку за допомогою законів та нормативних актів, і тим самим держава спрямовує розвиток ринку у таких основних напрямках регулювання:

- 1) процедур випуску та обігу фінансових активів;

- 2) різних видів фінансової діяльності, таких як торгівля фінансовими активами, валютними цінностями, надання кредитних, страхових послуг, емісійна діяльність тощо;

- 3) діяльності конкретних фінансових інститутів (комерційних банків, страхових, інвестиційних компаній, пенсійних фондів та інших посередників);

- 4) діяльності іноземних учасників ринку [10, с.18–22].

Однак, систему адміністративних методів управління валютними правовідносинами за режиму валютного регулювання значною мірою доповнюють і економічні методи. До найбільш вагомих економічних методів впливу на валютні відносини можемо віднести відмову від фіксованих курсів і встановлення валютних коридорів, валютні інтервенції та стимулювання експорту [9, с.30]. Регулювання попиту та пропозиції іноземної валюти частіше використовується країнами, що застосовують режим валютного регулювання та здійснюється за допомогою інтервенцій. Більшість провідних країн миру використовують систему плаваючих валютних курсів без інтервенцій урядів і центральних банків.

Одним із інструментів впливу на окреслені сфери є валютні обмеження, які є засобом управління валютними правовідносинами та полягають в адміністративній забороні, лімітуванні і регламентації операцій резидентів і нерезидентів з валютою та іншими валютними цінностями. Зміст валютних обмежень визначається їх основними принципами: централізація валютних операцій у центральному і уповноважених (девізних) банках, ліцензування валютних операцій, вимога попереднього дозволу органу валютного контролю для придбання іноземної валюти, блокування і введення різних категорій валютних рахунків – блокованих, внутрішніх (у національній валюті), клірингових, вільно конвертованих і т.п., обмеження конвертованості валюти [11, с.394]. Застосування валютних обмежень спрямовано на визначення кола суб'єктів валютних правовідносин, їх прав і обов'язків, об'єкта валютних правовідносин, його ціни (валютного курсу), порядку проведення операцій, заборону окремих операцій або операцій з окремими валютами та інші умови здійснення валютних правовідносин. Режим обмежень знаходить свій вияв у ліцензуванні валютних операцій, встановленні максимальних строків розрахунків у іноземній валюті та інших умов розрахунків, режимі переміщення іноземної та національної валюти через митний кордон України тощо [12, с.27].

На наш погляд, метою застосування адміністративних заходів щодо реалізації валют-

ного регулювання є не просто правова регламентація валютних відносин, а врегулювання їх з метою підтримання стабільності національної грошової одиниці та захисту загальнодержавних інтересів, певне обмеження прав суб'єктів валютних операцій, заборона деяких з них тощо. Валютний контроль фактично виступає як невід'ємна складова адміністративних методів валютного регулювання, оскільки без виваженої системи валютного контролю фактично не можливо реалізувати виконання застосованих методу встановлення порядку здійснення валютних операцій і правил обігу валютних цінностей та методу введення валютних обмежень на окремі валютні операції.

Завданнями валютного контролю як засобу реалізації валютної політики шляхом запровадження режиму валютного регулювання є перевірка відповідності проведених валютних операцій чинному законодавству і наявності необхідних для них ліцензій і дозволів, перевірка виконання резидентами зобов'язань в іноземній валюті перед державою, перевірка обґрунтованості платежів в іноземній валюті та перевірка переміщення валюти та валютних цінностей через митний кордон [9, с.73].

Слід зазначити, що за режиму валютного регулювання, держава не тільки визнає, але і гарантує право власності на валютні цінності фізичним та юридичним особам – як резидентам так і нерезидентам. Реалізуючи право власності на валютні цінності, фізичні та юридичні особи (як резиденти так і нерезиденти) отримують можливість здійснювати валютні операції, з дотриманням правил їх проведення та за умови виконання вимог стосовно валютних обмежень. При цьому, для здійснення контролю за дотриманням валютного законодавства, держава об'єктивно потребує наявності юридично виваженої система органів валютного контролю. Саме для цього на частину державних органів покладається обов'язок щодо здійснення валютного контролю, регламентує порядок його проведення та порядок взаємодії органів між собою. Крім того, з метою здійснення контролю за дотриманням валютного законодавства, держава уповноважує певне коло господарчих суб'єктів по

здійсненню контролю за дотриманням законодавства при проведенні валютних операцій через їх установи іншими суб'єктами. Дане коло суб'єктів, що уповноважені державою на здійснення валютного контролю, отримують статус агентів валютного контролю.

Таким чином, ми можемо дійти висновку, що при здійсненні валютної політики за допомогою використання режиму валютного регулювання, державою адміністративним методом управління вже не надається домінуючого, пріоритетного значення при регулюванні валютного обігу. При цьому, валютний контроль як юридична форма реалізації валютної політики, набуває дещо іншого змісту. Серед специфічних рис валютного контролю при режимі валютного регулювання, на нашу думку, можна виділити наступні:

– валютний контроль виступає як невід'ємна складова адміністративних засобів валютного регулювання та виступає як стадія управлінської діяльності, що забезпечує реалізацію виконання інших засобів валютного регулювання – встановлення порядку здійснення валютних операцій та правил обігу валютних цінностей, дотримання валютних обмежень на окремі валютні операції.

– валютний контроль не розглядається як пріоритетний засіб регулювання валютного обігу – метою його застосування є не допустити порушень встановленого порядку здійснення валютних операцій та нормативно визначених валютних обмежень;

– основним завданням валютного контролю при режимі валютного регулювання є: перевірка відповідності проведених валютних операцій чинному законодавству, перевірка виконання резидентами зобов'язань в іноземній валюті перед державою, перевірка обґрунтованості платежів в іноземній валюті та перевірка переміщення валюти та валютних цінностей через митний кордон;

– при здійсненні валютного регулювання як режиму валютної політики існує об'єктивна потреба в юридично виваженій системі органів валютного контролю;

– для максимального досягнення мети, направленої на дотримання валютного зако-

нодавства учасниками валютних правовідносин, здійснюється розподіл між конкретними учасниками валютних правовідносин (підконтрольними) та контролюючими суб'єктами.

– повноваженнями щодо здійснення контролю в галузі валютного контролю наділені як державні органи так і уповноважені державою суб'єкти, що не відносяться до адміністративного апарату державної влади (агенти валютного контролю). При цьому повноваження агентів валютного контролю обмежується виключно виявленням фактів порушень валютного законодавства, в той час як органи валютного контролю окрім цього уповноважені застосовувати санкції адміністративного та фінансового характеру;

– державою на нормативному рівні встановлено права та обов'язки підконтрольних суб'єктів та визначено права й обов'язки контролюючих органів;

– застосування санкцій до порушників встановлених правил проведення валютних операцій носить переважно майновий характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія банківської справи України / ред. кол.: В. С. Стельмах (голова) та ін. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – С. 117.

2. Валютная политика капиталистических стран / Г. Н. Анулова, С. В. Горбунов, И. Г. Доронин и др. ; отв. ред. И. С. Королев. – М. : Наука, 1990. – С. 15.

3. Гузенко Н. М. Валютный контроль в системе валютного регулирования: международный опыт и российская практика: дис. ... кандидата экон. наук : 08.00.14 / Гузенко Н. М. – М., 2004. – С. 124.

4. Качалич А. Г. Валютная политика стран с трансформируемой экономикой в условиях финансовой глобализации: дис. ... кандидата экон. наук : 08.00.10 / Качалич А. Г. – М., 2006. – 183 с.

5. Худанова А. Х. Валютное регулирование в России на современном этапе: дис. ... кандидата экон. наук : 08.00.10 / Худанова А. Х. – М., 2004. – 158 с.

6. Валютное право : учеб. пособие / [Д. Г. Алексеева, С. В. Пыхтин, Н. В. Сапожников, Я. М. Фальковская]. – М. : Норма, 2007. – 352 с.
7. Валютное право : учебник для вузов / Ю. А. Крохина, Ю. Л. Смирникова, Ю. В. Тютина ; под ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. А. Крохиной. – М. : Высшее образование, 2007. – 378 с.
8. Артемов Н. М. Валютные ограничения / Артемов Н. М. – М. : ООО «Профобразование», 2001. – С. 8.
9. Кравченко Л. М. Правові засади валютного регулювання та контролю в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Л. М. Кравченко. – Ірпінь, 2003. – С. 73.
10. Шелудько В. М. Фінансовий ринок : навчальний посібник / Шелудько В. М. – К. : Знання Прес, 2002. – С. 18–22.
11. Гроші та кредит : підручник / [А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук та ін.] ; за заг. ред. М. І. Савлук. – К., 2001. – С. 498.
12. Половко С. М. Правове регулювання банківських валютних операцій в Україні: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Половко Сергій Миколайович. – К., 2004. – С. 27.

Шевчик О. С. Особливості валютного контролю за режиму валютної політики валютного регулювання та валютного контролю / Шевчик О. С. // Форум права. – 2013. – № 4. – С. 450–455 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_76.pdf

Проведено аналіз наукових праць та нормативно-правових актів, що надало можливість створити цілісне і комплексне наукове уявлення про особливості валютного контролю за режиму валютної політики валютного регулювання та валютного контролю. Виділено та обґрунтовано принципові риси, які притаманні валютному контролю при режимі валютного регулювання. Аргументовано, що при здійсненні валютної політики за допомогою використання режиму валютного регулювання, державою адміністративним методам управління вже не надається домінуючого, пріоритетного значення при регулюванні валютного обігу.

Шевчик А.С. Особенности валютного контроля при режиме валютной политики валютного регулирования и валютного контроля

Проведен анализ научных трудов и нормативно-правовых актов, что позволило создать целостное и комплексное научное представление об особенностях валютного контроля при режиме валютной политики валютного регулирования и валютного контроля. Выделены и обоснованы принципиальные черты, которые характерны валютному контролю при режиме валютного регулирования. Аргументировано, что при осуществлении валютной политики посредством использования режима валютного регулирования, государством административным методам управления уже не предоставляется доминирующего, приоритетного значения при регулировании обращения валюты.

Shevchik A.S. Features Exchange Control Regime Monetary Policy of Currency Regulation and Currency Control

That was analyzed doctrinal and legal sources that made it possible to create a holistic and integrated scientific understanding of the currency control's features regarding monetary regime of currency regulation and currency control. Author stresses and substantiates the core features that are typical for the foreign exchange control regime of currency regulation. The conclusion of the research is that in execution of monetary policy regime through the use of currency regulation nowadays state administrative methods are not dominant in the regulation of currency circulation.